

A REFORMÁCIÓ HATÁSA A MODERN, POSZTMODERN VILÁGRA

Kálvini gazdaság szemléleti, gazdaságetikai sajátosságok, befolyásuk egészen a mai Kínáig

Absztrakt

A genfi reformátor, Kálvin János (1509–1564) teológiai és eszmetörténeti jelentősége nem csak az egyház és a scientia sacra, a szent tudomány megújulása és a protestantizmus szempontjából jelentős. Az, ami Genfben negyed századon át végzett fáradhatatlan szellemi és szervező munkálkodása nyomán a gazdasági fellendülésben, a bankpolitikában, a szociális és kulturális életben, az önkormányzatiságban, a kormányzás demokratizmusában kialakult, századokra példa lett. Protestáns szociáletikai módszerünk, az integrált felelősség-ethika segítségével igyekszünk feltárni Kálvin máig ható jelentőségét, illetve bemutatni azt a Kálvin-renaisszánszt, ami reformátori és reformgondolatai nyomán a mai Kínában, Indonéziában, Dél-Koreában, Távol-Keleten egyre ismertebbé teszi őt és a kálvini reformációt, ennek az Ernst Troeltsch és Max Weber révén már gazdagon elemzett komplex hatását a modern, posztmodern világra.

Abstract

The influence of the Reformation on the modern, post-modern world...

The importance of Jean Calvin (1509–1564), the reformer in Geneva is uniqueness not only in the Theology and History of ideas, i.e. in the development of scientia sacra, the Holy Science and the Protestantism. What in Geneva came into being by his tireless activities as intellectual and organizer, thinker in finances, economy, social and cultural life, democratization of local self-governance, they became inspiring examples for later centuries. By means of our special method, the integrated responsible sociaethics, we endeavour to discover and to demonstrate the long-acting, this very day existing influence, and the Calvin-Renaissance after his reformational and reformativ ideas, that are present and inspiring on many levels of life in Far East, before all in China, Indonesia, South Korea.

A nyitó kép Kálvint ábrázolja profilból, beillesztve egy archaikus, római számokkal időt mutató óra keretébe. Ami egyértelmű utalás arra, hogy már reformátorunk idejében is fontos tényező volt az idő, Svájcban is. Haszonelvű olvasó vélhetné: az idő pénz. Kálvin előre tekint, a háttérben a kezdődő iparosodás vagy kapitalizálódás jelképei: gyárak, folyami hajó, mindegyik környezetterhelő, füstölgő kéményekkel. A munka és az idő fontosságát hangsúlyozza a fotómontázs, ami a reformáció óta egyre fontosabb két tényezője lett az európai civilizációnak. Aztán látjuk annak az amerikai protestáns kurzusnak a könyveit, melyek a bibliai ökonómiáról, gazdaságtanról szólnak,¹ valamint azt, amit szintén az USA-beli mai divatos kurzusok kézikönyveként használnak: a sabbath-gazdálkodás bibliai látomása.² És egy csaknem félig elfogyasztott, de még zöld, a kontinenseket zöldben ábrázoló almát ezzel a felirattal: *enough is enough* – ami elég, az elég. És egy fotó még ehhez Chr. Stückelberger svájci református szociáletikusról, a már közel 200 ezer alkotó tagot számláló globethics.net megalkotójáról. E felveze-

enough is
ENOUGH

1 Sproul, Robert Craig 2009 *Biblical Economics. A Commonsense Guide to Our Daily Bread*. Tolle Lege Press, Dallas.

2 Myers, Ched 2001 *The Biblical Vision of Sabbath Economics*. Word Press, Washington.

tő képek nyomatékmal mutatják, hogy a gazdaság keresztyén, bibliai szemlélete a 21. század elejére milyen jelentős hangsúlyt kap a keresztyén gondolkodásban és tanításban.

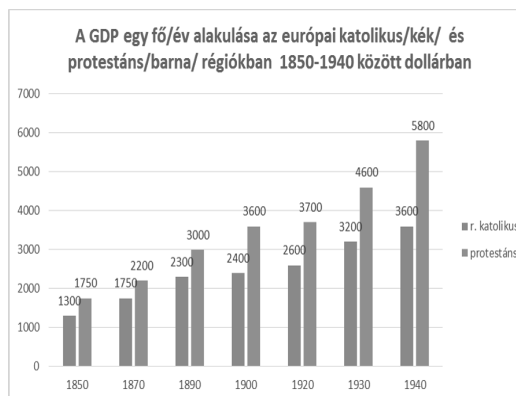
Az a koncepció, gazdaságszemlélet, amit integrált felelősségetikánk alapján képviselünk, egyetlen szóval jellemezhető: *hála-etika*. Alapvetően a kálvini mindenért hála szemléleten nyugszik, bibliai és hitvallási alátámasztással, illetve puritán eleink evilági aszkézissel létrehozott prosperáló gazdasági életének paradigmáját alkalmazza mai viszonyok között.

Gazdaságtörténeti, gazdaságstatisztikai bizonyítékok a protestáns mentalitás erejére

A kálvini, illetve a protestáns hitbéli alapon kialakult sajátos attitűdök, mentalitás, erkölcs nyomában kutatta *Angus Maddison*³ skót származású, a 2000-es évekig a holland Utrechtben kutató, alkotó református gazdaságtörténész, milyen módon fejeződött ki a gazdaságtörténetben a protestantizmus sajátos munkaerkölcse. Fantasztikusan aprólékos kutató munkával kimutatta Jézus korától századunkig gazdaságstatisztikai és gazdaság-szociológiai elemzésekkel, tényanyaggal az egy főre eső nemzeti jövedelem, a GDP alakulását. Mi most csak az általunk tárgyalt időszak mutatóit tekintjük meg. 1500–1850 között az látszik a grafikonokon, hogy 1500 körül az egy főre eső nemzeti jövedelemben nincs különbség az európai klasszikus katolikus, majd később protestáns országok között.

Maddison katolikus országok közé sorolja Itáliát, Spanyolországot, Portugáliát, Franciaországot, Belgiumot, Ausztriát, Írországot, mivel ott a római katolikusok lélekszáma az összlakosságban 88–97%-ot képvisel. Az európai, protestánsá vált, illetve akként manifesztálódott országok közé sorolja Dániát, Svédországot, Norvégiát, Finnországot, Angliát, Németországot, Hollandiát, Svájcot, ahol a népességnek 58–99%-át képezik a protestánsok. Hazánkat is a katolikus országok közé sorolja, mivel itt a szemlézett időszakban, s utána is a protestánsok arányát 35–38% teszi. Statisztikai felmérései szerint a protestáns etika, munkaerkölcs, a spóro-

lós, takarékos, nem felélős jellegű puritán attitűd mérhetően az 1600-as évekre alakul ki és kezd egyre inkább hódítani a prosperáló gazdálkodás és gazdaság formájában. 1600 körül csaknem egyenlő az egy főre eső nemzeti GDP aránya a katolikusok és a protestánsok között. 1700 körül viszont már jól látszik a protestáns országok gazdasági előnye a katolikus országokkal szemben 1200 dollár/fő/évvel (950 dollár/fő/év a katolikusoknál), 1820-ban ez már 1400:1000, 1850-re 1780:1300.

A következő szakaszban, 1850–1940 között még tovább növekszik a különbség a protestáns többségű országok javára. 1870-ben ez 2200:1750, 1890-re 3000:2300. Nagy ugrás látható a 20. század elejétől, 1900-ban 3600:2400, 1930-ban 4600:3200, 1940-re 5800:3600 dollár az egy főre eső nemzeti GDP. Ebben az időszakban a protestáns országok átlagos gazdasági növekedése 223%, míg a katolikus országoké 137%.

A harmadik vizsgált szakasz 1940–2000. Itt a 60-as években tovább növekszik a protestáns országok teljesítménye, 8000:5300 dollár/fő/év GDP arányban a protestánsok oldalára, 1970-re ez 12000:9000, majd a század vég felé az arányok eltérése csökken, 1990-re 17500:15500-ra, 2000-ben 21000:19000 dollár/fő/évre. Mindazonáltal kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy valami belső hajtóereje van a protestáns népesség magasabb munkaerkölcsének, motiváltságának. És ez nem feltétlenül anyagi jellegű. Ez azt jelenti, hogy az eredeti református, illetve protestáns *hálaökonomiai gazdasági modell* nagyfokú anyagi növekedést tett lehetővé és produkált a reformációt követő évszázadokban, a hit és a sajátos felekezeti mentalitás megmutatta befolyását, motiváló erejét a gazdaságban, az anyagi világban is. Maddison hatalmas bizonyító anyaga visszaigazolta Ernst Troeltsch és Max Weber heidelbergi „óriások” tézisét, miszerint a protestantizmus, s ennek hálaetikája, hálaatti-

3 Maddison, Angus 2007 *Contours of the World Economy 1-2030 AD: Essays in Macro-Economic History*. Oxford; Maddison, Angus 2003 *The World Economy*. Oxford, 1-623. Letölthető: https://www.stat.berkeley.edu/~aldous/157/Papers/world_economy.pdf

tűdje milliókat hasonló erkölcsi, és gazdaság szemléleti szintre emelt. A protestáns „aszkezisben”, a munkát istentiszteletként művelő pontosságban, precizitásban benne van az önmérséklet, a munka gyümölcének pazarlás-ellenes megbecsülése, s a hálával társuló józan fogyasztói magatartás, ami nem az élvezetek, a fogyasztás mámora vagy lendülete révén érzi jól magát Isten teremtett világában, hanem mert hiszi, tudja, éli, hogy „mid van, amit nem kaptál volna” (1Kor 4,5), s hogy a méltó a munkás a maga bérére (1Tim 5,18) pedig az igazságosság elvét vitte bele a kapitalista gazdaságba. A hálaattitűd pozitív gazdaságpszichológiai felhajtóerővé vált a történelemben. Bebizonyosodott, hogy a protestantizmus olyan szemlélettel és magatartásformával ajándékozta meg a világot, ami a gyarapodás, az ésszerűség, a felelősség és az igazságosság elvei mentén vált világtörténelmet formáló erővé.

A hála-motivációjú református gazdaság szemléletről

Kétségtelen, hogy a hála és a kegyelmi kiválasztás/elhívás nem közgazdasági, hanem teológiai fogalom, mégis úgy kell fogalmaznunk, hogy az Isten minden embert megelőző személyes és közösségi ajándékozó kegyelmére adott emberi válasz az, ami fantasztikus belső energiákat szabadított fel a reformáció korában, s azóta is a református, protestáns emberekből. A hálaetika századok alatt szinte habitussá manifesztálódott, az élet egészét átható élet-, és gazdasági szemléletté, gazdaságépítő, gazdatudatú alapállássá. A következőkben sorra vesszük a BIBLIAI GAZDASÁGSZEMLELET ALAPELEMEIT (Ó- és Újszövetség, a sabbath-gazdálkodás, a Mammontól a mannáig), a PROTESTÁNS GAZDASÁGSZEMLELETI ALAPTÉTELT, A REFORMÁTORI GAZDASÁGETIKAI MODELLEK (Luther, Kálvin) jellegzetességeit, és a MAGYAR PROTESTÁNS GAZDASÁGFELFOGÁS RÖVID TÖRTÉNETÉT (Apáczaitól Ravaszig).

Vizsgálódásinknak egyik igei alapja: „*Megtanultam, hogy elégedett legyek azzal, amim van*” (Fil 4,11).

Max Weber-től pedig ez a tájolás nagyon lényeges: a szekuláris kapitalizmusnak vallási, vallásos mentalitásbeli eredője van. „A protestáns etika és

a kapitalizmus szelleme”⁴ alapján így fogalmazhatunk: a *kapitalizmus szelleme* hívás, felhívás arra, hogy az egyén még több pénzt keressen és keményen dolgozzon azért, hogy a személyes haszon segítségével visszaigazolva érezze üdvösségét, kiválasztottságát. Ez teljesen új pszichológiai diszpozíció. A protestáns etika pedig a kapitalizmus szellemisége. A *protestáns etika* alapvetően a megszentelődésben és az üdvösségben látja a jövő feltételét, s *magdévá teszi a racionális, kalkuláló attitűdöt az élet szolgálatában*.

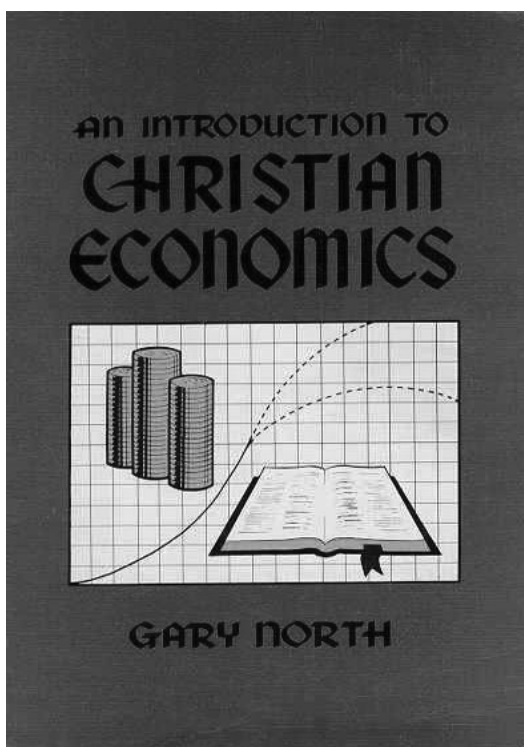
A bibliai gazdaság szemlélet alapelemei⁵

A 21. század eleji USA-beli protestáns bibliai-gazdasági kurzusok alapfogalma ez az új szó: GODECONOMICS, azaz isteni gazdaságtan, vagy Isten gazdaságtana, amint azt a Bibliában magunk előtt találjuk. Kétségtelen tény, hogy a reformáció korának gazdasági, gazdaságetikai felismerései, s ennek nyomán a sajátos gazdálkodási gyakorlat nem jöhetett volna létre a bibliai gazdálkodás, gazdaság szemlélet és gyakorlat felismeréseinek tanulmányozása, részbeni átvétele nélkül. Az egykori és a mai szemléletet sarkalatosan formálták azok az alapvető felismerések, melyek szerint a bibliai Godeconomics, gazdaságtan célja az Isten akarata szerinti gazdasági és gazdálkodási szemlélet, látásmód, viselkedés, magatartás, gyakorlat, erkölcs kialakítása. Ennek egyik saroktételét képezi az a szemléleti *cantus firmus*, ami főszólamként végigvonul az 1Mózes 1–4 fejezetén, ami szerint a tulajdonos az Úr, mi sáfárok vagyunk, de minden az Övé a te-

4 A háború előtti, Franklin Társulat kiadványához képest kritikai kiadás jelent meg 1982-ben, Max Weber *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat, Budapest, 1982. 620 oldal, majd a Cserépfalvi Kiadónál, Budapest, 1995. 272 oldal.

5 A fentebb már említett szerzők és könyvek mellett említeném a bibliai gazdaság szemlélet és ennek modern, posztmodern applikációi illusztrálására pl. a „Bibliai ökonómia 101 szabálya” nevű kurzusokat, a pénz, a pénzgazdálkodás megértésére, keresztyén üzleti tanácsadásra, pénzügyi stratégia a tervezésről az egyházakban, a bibliai finanszírozás alapelveiről az amerikai *Stuart Watkins Intézetet*. Vagy a gazdaságtani mini-kurzusokat, mint a *Greenville Klasszikus Akadémián*, különböző szintű (általános, közép és felsőfokú iskolai), és idejű, 2-6 napos és tartósabb kurzusokat az USA-ban. Vagy protestáns kurzusokat a családi pénzügyi gazdálkodásról Ausztráliában és Új-Zélandon a református egyház szervezésében. *Biblical Family Economics* (<http://www.reformedresources.com.au>)

remtés jogán. A Zsoltárok 24-ben ezt olvassuk: „Az Úr a föld, és ami betölti, a földkerekség és a rajta lakók. Mert ő vetette meg az alapját...”. Pál apostol, az Újszövetség „főgazdája” egyes, vagyonukra büszke, elbizakodott korinthusiaknak ezt írta: „Mid van, amit nem kaptál? Ha pedig kaptad, miért dicsekszel, mintha nem kaptad volna?” (1Kor 4,7). Hatalmas érv ez a sokkal későbbi, abszolút vadkapitalizmus lehengető attitűdjei ellen.

A *Godeconomics*-ban, azaz a bibliai *isteni gazdálkodásban bizonyos fejlődés*, iskolázási előrehaladás figyelhető meg. Az említett alapszempontról (a tulajdonos az Úr) kiindulva, a következő fokozat, hogy eljussunk a gondolkodásunk a *Mammontól a mannaig*, a bebiztosítotttságot ígérő hamis bálványoktól a gondviselés-hitig, a mannaig, az egyiptomi húsosfazekaktól az ígéret földjének reménységéig és magatartásszabályozó valóságáig. Ismét egy következő fokozat, szint, hogy az emberek az elégedetlen materializmustól, az elégedetlenkedő pénzhajhásztól, a soha semmi sem elég-től eljussanak az *elég etikájáig, lelkületéig, gazdaságsszemléletéig*. Ezt 2Mózes 16,16kk-ban így látjuk megfogalmazva: „Szedjen belőle mindenki, amennyit meg tud enni”. Ez a *manna-modell* persze még a redukált szükségletkielégítő gazdaság, gazdálkodás szintje, amikor mindenki annyihoz jut hozzá, amennyire éppen aznap szüksége van. Ebben a szemléletben és

gyakorlatban az volt a fontos, hogy semmi se maradjon másnapra, se pocskékolás, se megfontolt és önző tartalékképzés következtében. Nem lehetett a mannat koncentrálni egyesek kezében. A közösség valóban fogyasztási és ellátási közösség volt, egyenlő elosztással. Úgy is mondhatjuk, hogy *a kegyelem-alapú szociális gazdasági gyakorlat ókori példáját kapjuk ebben a manna-modellben*. Kizárólag a vallási kultuszt érintetlenül hagyó sabbathra készülve volt megengedett némi tartalék félretétele. Az ószövetségi elég a megelégedés gazdaságfilozófiáját fejt ki nagyon gyakorlatiasan, és a jelenre, jövőre alkalmazva Diane Coyle nagyszerű könyve.⁶

A *Godeconomics* további elemeit úgy jellemezhetjük, mint amelyek révén a jövőirányú gazdaságsszemlélet és gyakorlat valósul meg a mózesi modelltől el egészen a péteri alternatív gazdaságig, a gondviselészhit révén. Ebben az irányba mutat Mózes intése, amikor a mannaiból egy keveset a jövőndő nemzedékeknek rendel bizonyítékul félretétetni: „Ezt a parancsot adta az Úr: Egy teljes ómernyit őrizetek meg belőle a jövőndő nemzedékeknek, hogy lássák, milyen kenyérrrel tápláltalak benneteket a pusztában, amikor kihoztalak benneteket Egyiptom országából. Áronnak pedig ezt mondta Mózes: Vegyél egy edényt, tégy bele egy teljes ómernyi mannat, és helyezd el megőrzésre az Úr színe előtt a jövőndő nemzedékek számára!” (2Mózes 16,31-32). *A manna így a gondviselészhitre figyelmeztető jellé lett a jövőndő nemzedékek életében is!* És arra is érdemes figyelni, hogy a mannat menedzselték is, azaz elosztották egymás között, nem indult el privátvagonygyűjtés, egyéni felhalmozás. *Cirkulációs* elosztási rendszer uralkodott, azaz körbeadták, megosztották, amijük volt. Ezt a gondviselészhitet aztán ezredévnnyi idő múltával Péter apostol így fogalmazta meg: „Minden gondotokat őreá vessétek, mert neki gondja van rátok” (1Péter 5,7). Ez egy prae-jézusi értelmezés, megismerés, felismerés, annak az újszö-

6 Coyle, Diane 2011 *The economics of enough*. Princeton University Press.

vetségi tanácsoláshoz 1500 évvel azelőtti megsejtése, ami valójában Isten atyai jóságából következik, annak lefordítása az élet gyakorlatára: „Ne aggódjatok tehát, a ti mennyei Atyátok pedig tudja, hogy szükségetek van minderre” (Máté 6,31kk). A cirkulációs elosztási rendszerre gyönyörű példákat adott az Úr Jézus a kenyérszaporításokkal, amikor 12 és 7 kosár maradék is képződött (Máté 14,13kk; Márk 6,30kk; Lukács 9,12kk; János 6,1kk). Ez az ajándékba kapott javak megbecsülését is jelentette Jézus utasítása szerint: „Szedjétek össze a maradékot, hogy semmi se vesszen kárba!” (János 6,12).

A *Godeconomics* további fontos szempontja: az egyéni gyarapodás, „tollasodás, zsírosodás” helyett az isteni gazdaságban, majd a karakteres protestáns hálaetikában a döntő mindig a közösség gyarapodása volt az egyéni haszonnal, gyarapodással szemben. Legjobb esetben a kettő arányos összekapcsolása valósult meg. A logikája ennek a szemléletnek így működött: ahol a közösségnek jól megy, ott az egyéneknek is jól fog menni. Az egyéni jólét viszont nem garantálja a közösség jólétét. Ennek a *közösségorientált gazdasági szemléletnek* szép példája volt a jeruzsálemi *öskeresztyén gyülekezeti modell*: az ösgyülekezet tagjai vagyonukat, javaikat eladták, szétosztották mindenkinek. Ahogyan éppen szükség volt rá – azaz *elosztás koncentráció*, felhalmozás helyett! Ez a hívő szociális gazdaság szemlélet ősi formája, amelyben a kooperáció és a másakra figyelem már igen fontos komponens volt. Ebben az *első gyülekezeti gazdaság szemléletben* még a szövetségi manna-modell elemeit fedezhetjük fel (vö. ApCsel 2,44kk.).

A sabbath-gazdaság világtörténelmi és szociális piacgazdasági nóvum

A sabbath-törvényt, a sabbath-évet, a nagy ünnepi évet, az elengedés évét, a 7. napot, a 7. évet, illetve az ötvenedik év törvényét nyugodtan nevezhetjük gazdaságtörténelmi, vallástörténelmi, szakrális csúcshoz, amihez fogható az ókorban nem adódott. Ezzel a törvénnyel indul el teljesen ösztönösen emberi oldalon, és teljes tervszerűséggel az isteni oldalon a világtörténelem útjain az *ökoszociális gazdálkodás* szemléletmódja és gyakorlata. Nem csak a munka-pihenés isteni *léritmusát* hozta be ezzel a Kijelentés az idő tagolása érdekében, hanem az ünnep-hétköznap, az Úr ünnepnapjai, meg az emberi hétköznapok kreativitás, regenerációt segítő *ritmusváltását* is jelentette. Így fantasztikus

esélyt adott a teremtett világ, és a teremtmény, az emberi társadalom életerejének megújításához, aminek aztán ugyancsak felülmúlhatatlan szakrális és gazdasági gyümölcse lett az *igazságosság és az elengedés követelményrendszerének* összehangolása és arányosítása is. E szemlélet csúcspontján az újszövetségi Kijelentésben ez az Ige áll: „*A szombat lett az emberért, nem az ember a szombatért*” (Márk 2,27), mivel „*az Emberfia ura a szombatnak is*” (2,28). Ha ehhez hozzávesszük a szombatnapi nagy rendelkezéseket 3Mózes 23-25-ben, kimondhatjuk: nincs végtelen természeti és emberi kizsákmányolás, ennek maga az Úr szab határt törvényével. Öszövetségi unikum, páratlan sajátosság, hogy a **föld sabbatja ökosabbath**: „*Legyen nyugalma a földnek is az Úr nyugalomnapjához hasonlóan... a betedik esztendő legyen teljes nyugalma a földnek*” (3Mózes 25,2;4). Idézett fejezetben olvassuk az 50. esztendő megszenteléséről is, amit az Úr rendelt el. Ekkor az ország minden lakosának kivétel nélkül felszabadulást kellett hirdetni, azzal a céllal, hogy jusson hozzá újra mindenki a birtokához (3Móz 25,8-10). Ez *totális rehabilitáció* esélyét jelentette, továbbá az élet új kezdetét, hogy a nincstelenségét, a társadalmi alacsony helyzetet ne adják át a következő generációknak. *Óriási dolog, hogy Isten gazdaságtanában eleve adott a vertikális mobilitás, és esélytelen a keleti típusú kasztrendszer mindörökre bekezdő embertelensége*. Ezzel összefüggésben hangzik el (nyilván korrupciós kísértések kivédésére is) az intés: *Ne csapjátok be honfitársaitokat!* (3Móz 25,17). De azt is olvassuk, hogyan védte a Kijelentés az embereket a teljes nincstelenné válástól: „*A földet senki se adja el véglegesen, mert enyém a föld, ti csupán jövevények és betelepültek vagytok nálam*” (3Móz 25,23). Ha valakinek nem volt pénze a föld visszaváltására, visszavásárlására, akkor az örömnepben, 50 évente lehetőség adódott arra, hogy ismét övé legyen a földje. A testvérétől, a honfitársától, ha elszegényedik, vagy tönkrement, mintha jövevény vagy betelepült lenne, nem volt szabad kamatot vagy uszórát szedni (3Mózes 25,35). Ha a honfitárs mintegy rabszolgaként, napszámosként dolgozott valakinél, az örömnep végéig ott marad, aztán szabadon távozhat, hogy hozzájusson ősei birtokához (3Mózes 25,39kk). Rabszolgák vagy napszámosok a környező népek közül legyenek, testvéreiteken, Izrael fiain, egymáson ne uralkodjatok kegyetlenül (3Móz 25,43kk). Az ilyen az örömnep évében gyermekeivel együtt válják szabaddá (3Mózes 25,54). Ez a *remény mobilitása!* Óriási vívmány – gazdasági esély mindenkinek!

A Biblia minden mással szemben alternatív gazdaságsszemlélete ezt üzeni: az ember termelési kapacitása Isten ajándéka, ezt nem szabad és nem lehet mindörökre privatizálni, sem államosítani, visszatartani egy hatalmi körben. Ha a bibliai cirkulációs szemlélet érvényesül, akkor mindenkinek jut annyi, hogy ne kilátástalan egzisztenciális vergődés legyen földi sorsa.

A bibliai gazdaságsszemlélet háttere: *innovatív istenhit, radikálisan másfajta gondolkodás, mint az ókori népeknél.* Eckhart Tolle, napjaink kanadai spirituális írója szerint „a boldogtalanság elsődleges oka sohasem a szituáció, a helyzet, amiben élsz, vagy, hanem az, ahogyan gondolkodsz róla”.⁷ Gyönyörűen rímel erre, illetve kölcsönös az egymást erősítő igazság, mivel Mózesnél ezt olvassuk: Gondolj mindig Istenedre, az Úrra, Ő ad neked erőt a gazdagodáshoz, hogy szövetségét, amelyre esküt tett atyáidnak, fenntartsa mind a mai napig (5Mózes 8,18). Mily gyönyörűes az Ó- és Újszövetségnek az ilyen rezponzórikus Kijelentés-hangosítása, hangfalak nélkül is évezredekben áthangzó tiszta Szava, Igéje! Pálnál ezt olvassuk: „Ne igazodjatok a világhoz, hanem változzatok meg értelmek megújulásával, hogy megítélhessétek, mi az Isten akarata... ami jó, neki tetsző, tökéletes” (Róma 12,2). Máshol pedig ezt: „Újuljatok meg lelketekben és elmétekben...” (Efézus 4,23), azaz a nagy változásokat belül lehet és kell megélnünk, azzal első renden, ahogyan a dolgokról gondolkodunk. A szituációkkal szemben függetlenséget csak pneumatikus felszabadulással, szabadsággal tudjuk elérni: *elmétek lelke szerint.* És aztán már az Újszövetségben hamar képbe kerül a későbbi protestáns, református gazdaságetika kulcsfogalma, a hála: „Mindenért hálát adjatok, mert ez az Isten akarata Krisztus által a ti javatokra” (1Thesszalonika 5,18). A már idézett Tolle ezzel a meghökkentő, de mélyen igaz felismeréssel lepi meg olvasóit: a gazdasági nehézségek végső soron lelki gyökerűek, lelki szemlélet kérdései. Ez a 21. századi gazdasági gondok megértésének is a gyökere.⁸

A bibliai-református gazdaságetika alapképlete

Tovább folytatva, némiképpen átfoglalmozva Tolle tézisé (…*ahogyan gondolkodsz róla...*), azt

7 Tolle, Eckhart 2008 *A New Earth, awakening to your life's purpose.* Oprah's Book Club, New York.

8 Tolle, u.o.

mondhatjuk, írhatjuk: *a pénztörvényeken, a gazdasági törvényeken nem vagy alig lehet változtatni, de a hozzájuk fűződő viszonyunkon, viszonyulásmódunkon igenis lehet változtatni.* És ez nagyon fontos. Alapvetően két típusa a viszonyulásmódnak: 1. a *dependencia* vagy függőség, vagy 2. *independencia*, függetlenség szellemileg, a belső térben ezektől. A függetlenségben, amit a belső tér tágassága tesz lehetővé, van döntési mozgásterünk, képesek lehetünk a mentális, gondolkodásbeli három lépés távolság felvételére. És ez a döntő.

Az egoista, öncélú, csak magára gondoló, csak magát építő vulgár-kapitalista harácsoszton alapképlete, az Istentől és embertől elidegenedett gazdaságsszemlélete, ami még a legkifinomultabb formák mélyén is fellelhető, ez: P-M-P = Pénz-Munka-Pénz.

A kálvini, protestáns, keresztyén, etikus gazdaságsszemlélet és piacértelmezés alapképlete pedig ez: H-M-P-M-H = Hála-Munka-Pénz-Munka-Hála...⁹ Kiváltképpen mély lelki okot jelöl meg ennek az attitűdnek a forrásvidékén és jellemzéseként a világreformátusság klasszikus szimbolikus irata, a *Heidelbergi Káté* több felelete. Így például: „Szív szerint hajlandóvá és késszé tesz arra, hogy ezen túl Önéki éljek” (1.); „magamat élő hálaáldozatul Önéki adjam” (32.); „egész életünkkel Isten iránt való hálánkat az Ő jótéteményeiért megmutatjuk, és Őt dicsőítjük” (86.). Azt a belső gátat, amit a létbizonytalanság okoz az embereknek, a kálvinizmus azzal oldotta fel és tette pozitív hajtóerővé még az aggodalmaskodást is, hogy az abszolút istenhitet, a feltétlen bizalmat, a sola fide elvet tette az immans eligazodás és eredményesség belső hajtóerejévé. Ebben a páli Ige vezette: „Semmiért se aggódjatok, hanem imádságban és könyörgésben mindenkor hálaadással (görög fordításban: meta eukharisztiasz – latinul: cum gratiarum actione) tárjátok fel kéréseiteket Isten előtt” (Filippi 4,6).

Gazdaság és prosperitás etikus szemlélete Luthernél és Kálvinnál

Kálvin francia humanista képzettsége, jogász i skolázottsága alapvetően nyitottabbá, bátrabbá és reformálóbba, kezdeményezőbbé tette őt a társadalmi, gazdasági, szociális kérdésekben, a közügyekben, mint a kolostori bezártságot, visszafogottságot, gondolkodás nélküli engedelmességet magával

9 Erre már utal például ez a könyv is: North, Gary 2011 (1973) *An Introduction to Christian Economics.* Craig Press, New York.

hozó Luthert. Talán ez is egyik magyarázata a kálvinizmus erőteljesebb evilági alkotóerejének. Ám mindkét protestáns irányra érvényes, amit Hegel írt róluk: *a reformáció töltötte be a polgári forradalom szerepét Európában.*

Luther Márton (1483–1545) a katolikus felfogással ellentétben hatalmas mértékben megnövelte a hivatásetikán alapuló evilági munka erkölcsi értékét, súlyát. Szerinte Isten jótetszésére szolgál pontos, tartós munkájával az ember. Nem csak a papi, hanem mindennemű munka az ő szemében hivatás (Beruf). Luther a kamatot elveti, mivel az nem Isten áldása, hanem az emberi furfang gyümlöcse.

Kálvin Jánosnál (1509–1564) más a motívum: ez az elválasztás (election), az elhívásra adott válasz, a jó gazdálkodás és a minőségi, pontos munka. Ő a lutheri hivatásetikánál is tovább ment, hála-etikát vázolt fel az evilági aszkézis fogalmával: a fegyelmezett, nem pazarló, nem fogyasztásorientált, hanem teremtettséorientált, Isten- és emberorientált gazdaságetikát.

A legfontosabb lutheri és kálvini gazdasági alapelvek

Luther: „Ha az ember egyre magasabbra tör, nincs megállapodása, nyugalma”. Ez az „elég”, a megelégedés gazdaságetikájának csírája. Szembesülve a banki és a kereskedelmi világ visszaéléseivel, ő a földművelést tartotta tisztességesebbnek. Teljességgel elvetette a pénz-munka-pénz (PMP) típusú tőkekapitalizmust.

Luther az első teológus, aki a kialakuló kapitalizmusban szembenézett az Isten vagy pénz alternatívájával. 1528. szeptember 14-én tartott prédikációjában ezt mondta: „Nagyon kevés embert találsz, aki a mammont nem tekinti istenségnek. Ezek jobban bíznak a pénzben, mint Istenben”. Istenük az, akit úgy hívnak: Mammon. Ez a pénz és a javak, amin teljes szívűkkel csüngenek, jöllehet ez a legközönségebb bálvány a földön. Bizony kevesen vannak, akiknek jó a kedélyük, nem szomorkodnak, és nem panaszkodnak, ha nincs közük a mammonhoz. Ez ugyanis annyira ragad és tapad az emberi természethez, hogy elkíséri a sírig”.¹⁰

Mint fentebb már utaltam rá, Kálvin ezzel szemben a mérsékelt kamatot (6%) engedte, a fokozott minőségi munkával az Isten dicsőségének szolgálatát állította előtérbe, miként az ŐSZ-ben már láttuk: *a gazdagodás célja nem a gazdagság, a még több, hanem Isten szövetségének és dicsőségének a szolgálata, magasztalása. A munka Kálvin szemében imádság!* A redukált fogyasztást fejezte ki az evilági aszkézis gondolatával, s azzal, hogy a konzisztóriumot és a magisztrátust személyében összekapcsolta, mindkét irányban a fegyelmezést is lehetővé tette. A precíz szakmunkával nemcsak a tisztességes tőkeképződést tette lehetővé, hanem a megnövekedett bevételek újraelosztásával a genfi szociális létesítményeket is sorra nyitotta meg (iskola, akadémia, árvaház, ispotály...).

H-M-P-M-H típusú, hit és hála, munka és szakértelem révén megvalósuló közösségépítés volt Kálvin célja! Az önkormányzatiság és a városi közpénztár alapjait tette le. Ezek a genfi-kálvini szociális háló működő elemei. A kezdeti szociális piacgazdaság genfi formái. Életkezési támogatása a menekülteknek abszolút unikum volt a maga korában, öt évi kamatmentességgel.

Nagyszerű, 500 éves gazdaságkritikai és gazdaságetikai örökségünk: gazdaság és ember, pénz és ember viszonylatában reformátoraink látták és elsőrendűnek tartották azt, hogy megőrizzük lelki és szellemi függetlenségünket hit által a gazdasággal és a pénzuralommal szemben. Isten-kötődéssel a pénzkötelékek között és ellen, szuverén és autonóm módon. *A reformátorok az alapkérdést tették tisztá-*

¹⁰ *Deine Gemeinde*, Ev. Pfalz, DE. Nr. 1. 2016. Gemeindebrief-1-2016:18. http://www.evpfalz.de/gemeinden/cms/fileadmin/user_upload/landau/stiftskirche_ld/dateien/Gemeindebrief/Gemeindebrief-1-2016-komplett_01.pdf

ba: a gazdaságból vagy a gazdaságnak, a pénzből vagy a pénznek élünk? Válaszuk egyöntetűen: Istennek élünk, de munkából, hálaival. Így a H-M-P-M-H... máig érvényes keresztyén, kálvini ökonómiai alapelv és alapállás.

Magyar protestáns gazdaságszemléleti, gazdaságetikai örökségünk néhány értékes példája

Azt az állítást, miszerint a magyar nemzetgazdasági szemlélet, tehát a nemzeti gazdálkodás preferálása, valamint a protestantizmus gazdaságszemlélete mély összhangban van egymással, csak megerősítik a gazdaságtörténeti kutatások. Sajátos protestáns gazdaságszemléleti és gazdasággyakorlati vonás, hogy *az önkorlátozás és az életminőség, a takarékoság és az emelkedő jólét összekapcsolódott*, ugyanígy az önfegyelem munkaetikája és a tisztesség, a fair attitűd a munkában és a kereskedelemben, s ami nagyon fontos: a szolidaritás és a cselekvő segítség a rászorulóknak felemelésére. A legszebb protestáns gazdaságtörténeti, gazdaságszemléleti magyar példák közül álljon itt néhány.

Szenczi Molnár Albert (1574–1634), az Institutio első fordítója a Discursus de summo bono (Diskurzus a legfőbb jóról – 1630) teológusa a genfi modellt hozta haza. Gazdaságetikája: a pénzt munkával kell keresni. Ennek alapképlete: M-P-M, azaz nem szabad más kárára gazdagodni. Nem P-M-P! A gazdagodás Isten áldása, hálaival tartozunk érte, de lehetséges megelégedés a kevéssel is! Protestáns erények: *munkaetika + mértékletesség*.

Laskai János (1605–?) holland modellt hozott haza, Justus Lipsiusnak a polgári társaság tudományáról írt hat könyvét fordította magyarra Bethlen István papjaként. Főként adópolitikáról írt, méltányos és igazságos adórendszerrel értekezett. Azt vallotta és tanította, hogy 1) adó kell, 2) igazodjék a közösség teherbírásához, 3) fejedelmi ellenőrzés szükséges az adószedők kegyetlenkedései ellen, 4) szegényeknek adó-részletfizetést tett lehetővé, 5) azonos szabályozás köznépre és fejedelmre is. Ideája a *mértékletesség, a takarékoság és a puritán életforma*.

Apáczai Csere János (1625–1659) Magyar Encyclopaedia-ja (1653, Utrecht) holland hatásokat mutat. Adósvételről, bérbeadásról, a munka prioritásáról az M-P-M értelmében ír, közoktatásban

az ökonómia bevezetéséről értekeznek, *„a mű nemzetünknek nagy gondviseletlensége miatt”*. A magyar közbetegség ellen hadakozik szóban és írásban: *„nyittatnók már egyszer fel álmos szemeteket... ha az irigység meg nem enne bennünket...”*. Paraszti kalendárium kiadását kezdeményezi gyakorlati gazdasági, mezőgazdasági ismeretekkel. Cserélő igazság, azaz cserekereskedelem rendszeréről ír, Kálvin kamatelméletét nem ismeri el, ami a kapitalizmus működési alapelve. De a puritán erkölcsöt szorgalmazta: takarékoságot, a hasznosságot, azaz hasznos dolgokra költést és az adakozást fontosnak tartotta. Az ökonómia szerinte a házi, egyházi és a polgári társaság gazdálkodás-tudománya.

Martonfalvi Tóth György (1635–1681) szintén a holland hatásokat terjesztette puritánként, nagyváradi, majd debreceni teológiai doktorként. Szent Historija c. könyvében (1681) három kamat-nemet különböztet meg: 1) a megszorult embernek kölcsönadott tárgy vagy pénz utáni kamatot, 2) kockáztatott pénztőke utáni kamatot, 3) késedelmi kamatot. Az 1. és 3. szerinte nagy lopás.

A 20. századi református teológusok, gondolkodók főként holland, kuyperi hatásra *„a nagyözsdei szédelmékről, a pénzemberek üdvtelen spekulációjáról”* (Bartók György), továbbá a szociális reformok szükségességéről írnak, ám szocializmus nélkül (Szóts Farkas), és már Troeltsch, Weber nyomán elemzik a protestantizmus hatását a tudás, a szabadság és a jólét növekedésére (Bernát István, Kovács J. István).

Karácsony Sándor (1891–1952) a Bibliát a munka, a hivatás, a magyar tett, az erkölcs foglalatának tartotta, egyenesen így fogalmazott: A BIBLIA MAGYAR NEMZETI MUNKAPROGRAM IS! (Valahányszor a magyarság tudakozta, s elfogadta Isten szent akaratát, mindig sikerült, amit cselekedett...).

Sebestyén Jenő (1884–1950), a holland eredetű történelmi kálvinizmus, a kuyperianizmus legkiemelkedőbb hazai képviselője. Református etikájában Isten dicsőségének szolgálatát tételezi a gazdasági élet területén is. Kálvinizmus és kapitalizmus (1911) c. munkájában így ír: *„Amerre a kálvinizmus elterjedt, ott az erős hiteléttel együtt a gazdaság is fellendült”*. Itthon nem volt ilyen erős: *„rendre hiányzik a lelki gazdagság, mely irányítaná az anyagiak használatát”*. Az anyagi, gazdasági javak Isten dicsőségére szolgálnak a felebaráti szeretet szolgálatában. *A tőkeképzés célja: újabb munkahely-*

teremtés + jótékonykodás. Már a 20-as évekre szintézist alkotott Kuyper, Weber, Troeltsch munkáiból. Főként a spekulatív tőzsdekapitalizmus ellen volt. Így írt: „Olyan nyerskapitalista vállalkozói világ jött létre, mely a pénzszerzést öncélnak tekinti, kíméletlen versenyt folytat a profitért, öndicsőítésbe fog Isten dicsősége helyett”.

Prioritások nála és másoknál: 1. az ember, nem a gazdaság az elsődleges – a szombat van az emberért, nem az ember a szombatért. 2. Felelőség a gazdasági determinizmussal szemben. 3. Az egyháznak a szociális igazságosság gondolatát kell képviselnie, az emberi személyiséget korlátozó intézményeket bírálnia kell, számára a közgazdasági gondolkodást nem csak gazdasági megfontolások és érdekek befolyásolják, hanem szociáletikai, gazdaságetikai szempontok (igazságosság, szolidaritás, hit, hála, felelősség) is. 4. Az egyházban mint közösségben a szolgálatnak és a szolidaritásnak kell uralkodnia.

Ravasz László (1882–1975) gazdaságtörténeti elemzéseiben veszélyesnek tekintette a munka ↔ tőke elkülönítését, mert a pénztőke munkaeszközzé válik, s megvalósítja a P-M-P-típusú rablógazdálkodást. Az evangéliumi szocializmust helyezte szembe a bolsevizmussal, a nemzeti szocializmussal és a katolikus korporativizmussal. Az evangéliumi szocializmusban a tőke Istené, Ő az abszolút tőke, mert csupa és állandó munkában van. A köznek és az egyénnek a feladata a sáfárság Isten tőkájével. Felszabadítás a vagyon és a pénz rabszolgaságából fontos cél. Csak a puritánság és a sáfárság-attitűd hozhat jövőt. Ravasz koncepciójában visszatérnek bizonyos elemek a puritánizmusból, és a kuyperi, posztkuyperi gazdaság szemléletből.

A kálvinizmus a fokozott munka és a böjt (puritánság) révén óriási társadalmi tőkefelhalmozást hozott létre. A keresztyén szocializmus gondolatában jelenik meg Ravasznál a szociális piacgazdaság sajátossága. Ezt elnevezi *istenes kapitalizmusnak*, azaz a kálvini és az istentelen kapitalizmus közé helyezte

ezt. A szocializmusban nincs igazságos teherviselés, és elosztás, pusztító fényűzés, könyörtelen verseny, profitéhség jellemzi.

Amiről még írni kellett volna: az alföldi parasztdemokráciák, a mai és holnapi pénz hatalomról és uzsoracivilizációról, a család gazdaságok szerepéről, a korrupcióról, az integrált protestáns gazdaságetikáról, Arthur Rich, Christoph Stückelberger, Margrit Kennedy szelíd gazdaság szemléletéről...

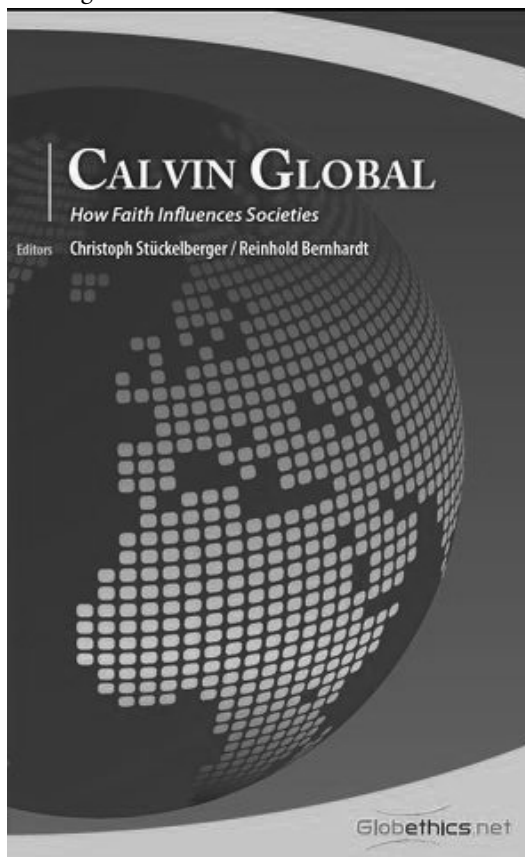
Miért olyan nagyfokú az érdeklődés Kálvin iránt Ázsiában? Egyetemes és innovatív vagy „globális” Kálvin?

Vannak kutatók, akik egyenesen „globális Kálvinról” értekeznek a Ref500 kapcsán, s ezt a véleményüket azzal támasztják alá, hogy Kálvin hitének, biblikusságának, etikai szemléletének befolyása az egyházra, a gazdaságra, a politikára és a társadalmi életre még a mai napig sincs teljesen feltárva. Kálvin hitéből annak innovatív erejét emelik ki, ami a bibliaolvasásban és a mély, összehasonlító bibliaelemzésben (*sola Scriptura*, valamint a Szentírás önmagát magyarázza el!) gyökerezik. Kálvin eredeti célja az volt, hogy mindenütt felmutassa Isten szuverenitásának, kegyelmének és folyamatos gondviselésének a valóságát – ez a kálvini egyetemesség, ami valójában Istennek és a Jézus Krisztusban adott váltságnak az egyetemessége. Erről az egyetemességről írta könyvét két szerző, *Christoph Stückelberger* és *Reinhold Bernhardt*, melynek szándékosan adták ezt a kissé provokatív címet: „*A globális Kálvin. Hogyan befolyásolja a hit a társadalmakat?*”.

Tudjuk, hogy Kálvin és a kapitalizmus szellemének összefüggéseit a két nagy heidelbergi protestáns tudós, *Ernst Troeltsch* és *Max Weber* a múlt század elején alaposan feldolgozta. Észak-Amerikában a kálvinizmus befolyásának volt köszönhető az Egyesült Államok megszületése, s még ma is az USA

egyik legerősebb protestáns ország, a lakosságnak közel 60%-a protestáns. Kínában, Dél-Koreában Kálvinnak reneszánsza van. Dél-Afrikában felhasználták Kálvin nevét korábban az apartheid, a faji megkülönböztetés bevezetésére, majd az apartheid elleni küzdelemre. Azt lehet összegezve mondani, hogy mindezekben a területeken a kálvinisták, reformátusok, presbiteriánusok egyszerre individualista pietetisták, kegyesek, de legalább ugyanennyire a közösség jobbléte mellett elkötelezett közéleti szereplők is. Tehát Kálvin egyetemessége, innovatív karaktere, gondolkodása igen, de a globális Kálvin nem, mert napjaink globalizációs negatív trendjei nagyon leterhelik ezt a fogalmat.

Ateisták és állami vezetők érdeklődése

A zürichi református professzor, Christoph Stückelberger írja le többször tapasztalatait, amiket rendre összegyűjtött kínai és indonéziai vendégelőadásai során. Tőle tudom, hogy pár éve Svájcban járt egy hivatalos kínai kormánydelegáció, melynek tagjai úgymond marxisták voltak. Céljuk az volt, hogy ott tanulmányozzák „élőben” a vallás szerepét, hatását, működését a társadalom különböző szint-

jein. Amit ott a Kálvinra alapozott keresztyén gazdaságetikáról hallottak, teljesen új volt számukra. A gazdasági felelősségetika, amit Kálvin azzal is gyakorolt, hogy elsősorban a gyengék és a szegények jogait védelmezte (gyakran leírta: a szegénység botrány, a luxus bűn), nívum volt a kínai „elvtársaknak”.

Miért ez a nagyfokú érdeklődés Kálvin és a kálvinizmus iránt Ázsiában? Ennek három alapvető oka van: 1. a távol-keleti országok jelentős részének politikai és gazdasági orientációja Nyugat felé; 2. a protestáns racionalitás értékeinek befolyása és konzonanciája bizonyos távol-keleti vallási-racionális értékrendszerekkel; 3. kulturális, hitbeli, erkölcsi faktorok szerepe a gazdasági növekedésben.

A távol-keleti országok orientációja Nyugat felé, illetve a Max Weber reneszánsz – a kapitalizmus és a szocializmus ötvözése?

Az 1989-es kelet-európai változások – nem csak a keleti szovjet birodalom és a szocialista rendszerek összeomlása –, de a világméretű gazdasági globalizáció, a „Kis Tigrisek” nagy ugrása, robbanásszerű gazdasági növekedése Délkelet-Ázsiában szükségessé tette a kapitalizmus újraértelmezését és bizonyos magatartásformák „újraöltöztetését”. Ennek legszembetűnőbb jele a kínai szocializmus és a nyugati kapitalizmus összeegyeztetésének, ötvözésének nagy kísérlete, ami szemünk előtt zajlik. *Aiming Wang*, a híres nanjingi Egyesült Teológiai Szeminárium dékánja mondta el, hogy ma nagyfokú érdeklődés érzékelhető *Max Weber* híres múlt századi műve, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* iránt, mégpedig azért, mert ebben a kínai vezetés és értelmiségi saját gazdasági modelljéhez talált támpontokat. A protestáns kínai professzor így érvelt: „Kínai tudósok az 1980-as évek végén a pekingi egyetemen nagyon izgalmas előadás- és vitasorozatokat indítottak a kapitalizmus weberi megítéléséről és Kálvin morális hozzájárulásáról a kapitalizmus szellemiségéhez. Vitacikkek, tanulmányok sora bizonyítja ezt. Az, hogy Weber felismerte és világossá tette, hogy a racionális és a modern kapitalizmus mennyire összekapcsolódik a protestantizmus

belső lelkeségével, erkölcsével, ez nagy érdeklődést váltott ki Kína-szerte Weber munkái iránt, s felülírta a marxista-leninista ortodox, és ideologikus kapitalizmus-tant. Kálvinnak nagyon rossz volt korábban a reputációja, híre Kínában. Egy ideig úgy tekintettek rá, mint a kínai szocializmus fő ellenfelére. Viszont Weber kínaira fordított munkái segítségével teljességgel megváltozott ez a kép. Kálvin közel került a kínai értelmiséghez, kiváltképpen azokhoz, akik a kínai gazdaság modernizálását tűzték ki célul”. Joggal kérdezhetnénk: kínai Svájc létrehozását? Közismert, hogy Weber a protestáns etikának igen jelentős szerepet tulajdonított a kapitalizmus kialakulásában, kivált a kegyelmi elválasztás vagy kiválasztás tanában gyökerező protestáns munkaaktivitásnak és etikának. A hála hajtóenergiájával működő munkaetika és a puritán, nem tékozló felelősségetika termékenyen és gazdaságilag is mérhető módon ölelkezett össze a protestáns országok prae-kapitalista, elő-kapitalista gazdaságában, kultúrájában és politikájában. *Agnus Maddison* skót református közgazdász egész életét ráterítette arra, hogy kimutassa az egy főre eső nemzeti GDP alakulását Jézus kora óta. Az, hogy a reformáció kora óta az európai protestáns országokban szembevetülő növekedést mutat a nemzeti GDP az európai katolikus országokkal szemben egészen a 20. század második feléig, azzal függ össze a világhírű közgazdász szerint, hogy a puritán hálaetika, aminek alapja az isteni elválasztásra adott hálás emberi válasz, s a munka szinte istentiszteletté emelése, és az egyén Isten előtti felelősségének gazdasági prosperitást teremtő felelőssége egyszerre volt jelen a protestantizmus gazdaság- és életszemléletében.

A vallások szerepe a gazdaságban – lehet-e értékharmonizálás a kálvinizmus és a konfucianizmus, a hit és a gazdaság között?

A Max Weber és a kálvinizmus iránti távol-keleti fokozott érdeklődés oka nemcsak az, hogy Kína például az ő nyomdokaiban találta meg az ortodox szocializmusból a kapitalizmusba történő „áthajózás” modelljét, hanem az is, hogy napnál világosabban kiderült: *a vallási értékeknek jelentős befolyásuk van az egyéni magatartás formálása révén az egész gazdaságra.* Kínában a konfucianizmus és a buddhizmus újraéledése, Indonéziában a muszlim-keresztény konfliktus fokozódása, Indiában pedig a hindu fundamentalisták politikai hatalma és befolyása előtérbe hozta ezt a kérdést: ténylegesen milyen erős a gazdasági fejlődés és a vallási értékek összefüggése, kölcsönhatása – azaz

a vallás szerepe a gazdaságban. Max Weber volt az, aki már száz évvel ezelőtt kimutatta a kapcsolatot, kapcsolódást a kínai filozofikus ösvallás, a konfucianizmus racionalitása, ésszerűsége és a protestáns racionalizmus között. Talált párhuzamos értékeket és erényeket a konfucianizmus és a protestáns puritanizmus között, amiről mind a mai napig élénk viták vannak Kínában. *Valóban izgalmas, hogyan lehet sok ezer kilométer földrajzi távolság és a konfucianizmus közel 2500 éves története, meg az 500 éves európai protestantizmus között felfedezni érintkezési pontokat.*

Hans Küng római katolikus svájci teológus volt az, aki évekkal ezelőtt könyvet írt „*Keresztényesség és a kínai vallás*” címmel. Nyugati üzletemberek, akik a nyitás óta egyre jobban ismerik a kínai gazdasági logikát, Künggel egybehangzóan állítják: a kelet-ázsiai gazdasági fellendülés hátterében Konfuciusz modernizált gondolatai és szellemisége, valamint a protestantizmus szellemének szerencsés találkozása áll. Az ezredfordulóra Kínában egyértelművé vált, hogy a gazdaság nem lehet értékfüggetlen, ultraliberális, dekonstruktív, hanem olyan értékeknek kell irányadó szemponttá válniuk, melyeket a nyugati kálvinizmus és a bel-kínai vallások felmutatnak. Annyit szükséges itt még megemlíteni, hogy Kína összlakosságának, ami ma 1,376 milliárd főt számlál, igen jelentős része tartozik a kínai népi valláshoz, a taoizmushoz és a konfucianizmushoz: 27,5%. A buddhisták aránya kb. 18%, a keresztényeké 8,4%, a muszlimoké 1,5%. A többség azonban ateista, illetve nem vallásos (41,5%). A keresztények között a 2009-es adatok szerint 23 millió a protestáns, legalább ennyi a katolikusok száma, de a „föld alatti” egyházban e szám többszöröse a valós, a hitüket házi gyülekezetekben gyakorlók száma miatt. Milyen értékek között van kapcsolódás a kálvini protestantizmus és a konfucianizmus között? Mindenekelőtt a tiszteletadásban testvérek és szülők iránt, a felsőbbiség iránt. Továbbá az igazságosság, a fegyelmezetttség, őszinteség, ésszerűség követelményeiben. Ezek az erkölcsi értékek jelentős szerepet játszottak a kapitalizmus szellemiségét alakító puritanizmusban. És a mai protestáns felelősségetikában, gazdaságetikában is.

A kulturális faktorok szerepe a gazdasági növekedésben

Christoph Stückelberger professzor, aki a kálvinista etika keleti, ázsiai befolyásának a kutatója is Zürichben, egyik tanulmányában beszámolt arról, hogy

Indonéziában megkérdezte az egyik keresztyén egyetem etika-professzorát, az üzleti etika tanárát, *Yahya Wijaya*-t arról, miért annyira aktív Indonéziában is az érdeklődés Max Weber felismerései iránt. „Azt gondolom, egyre nő a kultúra szerepe és a kulturáltság szerepe a gazdaság erősítésében. Az indonéziai befektetők arrafelé húznak, hazájukban és külföldön is, ahol látják a cégeknél a munkaetika nyilvánvaló jeleit és gyümölcseit. Ebben a tekintetben Kína példaadó szuperhatalom szemünkben”. *Az egész kelet-ázsiai térségben mára már evidencia, nyilvánvaló tény: a gazdasági fejlődést nem lehet megértetni, még kevésbé jól működtetni pusztán gazdasági és politikai tényezők és komponensek alapján. Legalább ennyire fontos a vallási és a kulturális tényezők szerepe és beható elemzése, stratégiai tekintetbevétele, valamint a komplex gazdasági-politikai-vallási-kulturális-erkölcsi összefüggések egyértelművé tétele a széles közvélemény előtt. Úgy látszik, kínai és távol-keleti barátaink, nem csak a Kis Tigrisek, nagy ugrást tettek a gazdaság és a vallási, erkölcsi komponensek hatékony és mély összefüggéseinek a feltárásában, eredményes, jól mérhető működtetésében. Ex oriente lux – ismét? Úgy látszik, a kínai nagy fal mégsem annyira átjárhatatlan!*

A puritanizmustól a „multi-kapitalizmusig” – Esprit de Genève a la Calvin

Folytatva *Stückerberger* gondolatmenetét az általa kiadott tanulmánykötetből, hamarosan megkapjuk a választ. A szociálisan felelős Kálvin, aki felelősségre tanította Genf népét a szószekekről a szegények tisztességéről, meg a város luxuserülő jólétéről, megtanította őket a fegyelmezett, dolgozó, szinte istentiszteletként végzett pontos munkára is. A munkához talantumot adó Isten iránti hálára, és egymás megbecsülésére. Az Isten- és embertisztelet szívdobbanásszerű összefüggésére. És ezt látták meg Ázsia „vágott mandulaszemmel” is tökéletesen és tisztán látó, a posztmodern világban is mintákat, követhető és megbecsülhető példákat kereső értelmiségének tagjai. És a nép odafigyelt/odafigyelt rájuk, mert az értelmiségit sem önmaga, sem a hatalom nem járatta le a nép előtt. Kálvin teljesen a kihasználás, a kizsákmányolás és a lenézés ellen volt. *Szemében a valaki nem az volt, akinek minél több valami volt a zsebében! Max Weber*, Ázsia mai bestseller írója, a múlt századi heidelbergi protestáns szociológus világhírű *Protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* kínaira is lefordított fő művének lábjegyzeteiben *több, mint 100 oldalt szentel ennek*

a kérdésnek, a kálvini szociális propriumnak, sajátosságának: a felelősségnek. Egyik lábjegyzetében leszögezte: nem Kálvin személyiségét, hanem az általa, gondolatai által iniciált kálvinizmust tanulmányoztam, amint az a 16-17. században kialakította a **kapitalista kultúrát.**

De azt is tisztán látnunk kell, hogy Kálvin nem a kapitalizmust hozta létre, hanem a kálvini tanítást, Weberrel szólva a kultúrát, ami hatott a kapitalista viszonyok között, ahogyan azt a neves svájci teológus, *Max Geiger* világosan megfogalmazta: „Nem lehet felfedezni közvetlen kapcsolatot Kálvin és a kapitalizmus között”. Ám a puritanizmus, ami aztán mentális hajtóereje lett a gazdasági növekedésnek, már a fegyelmezett, a takarékos genfi életmódban megkapta az indító ösztönzéseket. Ez is tény. *Esprit de Genève a la Jean Calvin.* A puritanizmus népe keményen dolgozott Isten dicsőségére. Kálvin munkaetikájában viszont a *szabadság* komponense legalább ennyire erős volt: a munka szabadabbá tesz nem nemzetiszocialista értelemben (*Arbeit macht frei*), hanem genfi értelemben: a másik embertől történő függéstől, lehetővé teszi, hogy méltósággal éljünk, és segítsünk azokon, akik nagy szükségben élnek, s őket is embernek, embertársunknak tekintjük. Azt is felismerhetjük, *hogy a kapitalizmusnak is különböző történelmi formái* alakultak ki az idők folyamán, s ezek olykor nagyon kevert módon élnek még ma is: *kereskedelmi kapitalizmus, ipari kapitalizmus, ma leginkább információs tőke-kapitalizmus.*

Kálvin figyelmesség- és érdekeltség-etikája – az embervédelem, a mérsékelt kamat bajvivója

Kálvin mai napig csodálni való „találmánya” volt, s ez maradt gazdaságetikájának legmaradandóbb öröksége: a *fair, a tisztességes és emberséges kamat.* Az Öszövétség tilalmaiból indult ki, például a nagyszerű rendelkezésekből: *„Ha pénzt adsz kölcsön egy szegény embernek, aki népemből való, és melletted él, ne bánj vele úgy, mint egy uzorás: ne vessetek ki rá kamatot! Ha zálogba vettél felebarátod felsőruháját, napnyugtáig add vissza neki!”* (2Móz 22,24-25). Vagy: *„Ne szedj kamatot testvéredtől se pénz, se élelem, se egyéb dolog után, amit kamatra szoktak adni!”* (5Móz 23,19-20). Csillagnyi messzeségre, vagy még inkább pokoli messzeségre kerültünk mára ettől a bibliai normától! Talán ennek a gyökere abban a katasztrófális fordulatban vagy lejtőmenetben rejlik, hogy *nálunk is egyre kevésbé látjuk meg a másik emberben a test-*

vért?! Ellenséget, gyanús lényt szimatolunk benne, vagy kihasználható embergépnek tekintik sokan a másikat, egy kínálatnak, számnak a munkaerőpiacon. Vagy baleknak, akinek mindent el lehet adni, szellemileg, kereskedelmileg, politikailag, bankilag, mezőgazdaságilag?! Kálvin az embervédelem, ezért a kamatvédelem, illetve kamatmérés bajvivója volt élete végéig. Követte Jézust, aki az aranyszabállyal is a másikat testvérnek tekintő emberszemléletet hozta erre a világra, s hagyott itt örökül. Aranyszabályos, viszonyoságon, kölcsönösségen alapuló antropológiai elméletet és gyakorlatot testesített meg: „Amit csak szeretnétek, hogy az emberek tegyenek veletek, mindenben ugyanúgy tegyetek ti is velük” (Máté 7,12).

Kálvin hét restriktója, korlátozása, megszorítása

Első megszorítás: *a szegényt nem szabad azért megaláznai, mert szegény és mély nyomorban van.* Második megszorítás: *azok, akik kölcsönadnak, ne éreztessék azt, hogy ők szükségből vagy kényszerből cselekednek jót, s akinek van, ne tegye pénzét a*

széfébe, mint aki ennek ismeri értékét, de szegény testvérének az értékét nem ismeri el. Harmadik megszorítás: *a kamatot hozó kölcsön esetében nem történhet semmi úgy, ami ne felelne meg a természetes igazságérzetnek, s annak, amire Krisztus Igéje kötelez („amit csak szeretnétek, hogy az emberek tegyenek veletek, mindenben ugyanúgy tegyetek ti is velük”).* Negyedik megszorítás: *a kölcsönt kapónak engedtesék meg, hogy annyi vagy még több hasznot szerezzen ezen, mint a hitelezője.* Ötödik megszorítás: *mindenben Isten Igéje legyen a vezérelv, ne a közmoral, a szokás, vagy a világ szerinti jogosság és fairség, mert az előbbi nem változik, a többi mind változó.* Hatodik megszorítás: *ne csak azt tartsuk szem előtt, ami egyénileg hasznos, hanem azt is, ami a köz, közösség szempontjából hasznos és szükséges, s legyen mindig előttünk, hogy az egyénileg fizetett adó közjuttatás, a közösség jólétét emeli. Ez az egyéni közszolgálat.* Hetedik megszorítás: *ne engedjük megromlani régióink vagy községünk civil jogait, törvényeit, azzal, hogy ezek nem mindig felelnek meg egyeseknek, de mindig törekedjünk a fair megoldásokra, ami a többség szempontjából is korrekt.*